

ХУМАНИТАРИСТЪТ РЕФОРМАТОР САМУЕЛ СМАЙЛС (1812 - 1904) – ТВОРЧЕСТВО, ОБЩЕСТВЕНА ДЕЙНОСТ И ПЕДАГОГИЧЕСКИ ВЪЗГЛЕДИ

Милена Георгиева

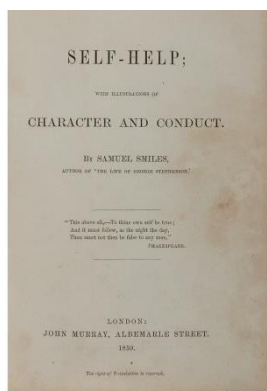
THE HUMANIST REFORMER SAMUEL SMILES (1812 - 1904) – WRITINGS, SOCIAL ACTIVITY AND PEDAGOGICAL VIEWS
Milena Georgieva

Abstract: The Scottish publicist, philosopher, theologian and social reformer Samuel Smiles (1812 - 1904) was one of the most influential European humanists of the 19th and early 20th centuries. He became popular in Bulgaria as well, thanks to his first followers and translators of his works from Russian - the Revivalists Lyuben Karavelov, Joakim Gruiev and Todor Ikonov. S. Smiles' contributions to social progress and the humanities are recognized around the world, and his work continues to be popularized and republished.

Key words: Samuel Smiles, European humanities, Bulgarian Revival

<https://doi.org/10.46687/FWAW1568>

През 70-те години на XIX век от страниците на възрожденския печат българите научават за някои страни от обществената дейност и за творчеството на Самюъл Смайлс. Особено популярен сред нашата интелигенция става неговият труд „Self-help” (Обр. 1).

Обр. 1. Заглавна страница на „Self-help” на Самуел Смайлс, Лондон, 1859.

Книгата на „ингелизина” е настолна за доста български учители. Те я четат в оригинален текст на английски език или в преводи на руски. А от някои коментари и публикации във вестник „Свобода”, издаван в Букурещ от Любен Каравелов, става ясно, че „английский писатель Самуель Смайлс” е един от влиятелните европейски автори, които изразяват своето отношение към проблемите на общественото развитие на народите, за научния прогрес, за развитието на образователните системи по света или по педагогически и теологически въпроси. Той пише на теми за силата на човешкия характер, за

обществения дълг на гражданина, за нуждата от нравственост и дори за развитието на езика и езиковата култура на човека.

Енциклопедизмът на обществения реформатор е завладяващ за редица наши просветители и те черпят от неговите идеи. Сред първите наши просветители, които обръщат внимание на делото и творчеството на Самуел Смайлс, е Любен Каравелов.

В издавания от него вестник „Свобода”, известен още като „вестник политически и книжевни”, авторът отбелязва следното:

във в. Право е напечатан за българското правописание в който авторът се плаче, че българските автори не пишат по едно правописание”. Колкото за словосъчинението ние съветваме в. „Право” да са ръководи по народният дух на езикът и в своите уводни членове (който преводи от руският превод изъ съчинението на ингелизина Смайлса), да бъде народен и да го разбере народът. За кого ние пишем: за българите или за старите славяне и русите? Ако пишем за българите, то и езикът трябва да бъде български. Но за тия работи ще отговорим друг път. К. Л..

Тези редове се четат в брой пети от 3 декември 1869 г., в редовната рубрика на вестника „За българския език”. Към нея в бележка под линия от редактора е добавено и още: „Мнение, което изказва тук авторът на тая статия, е малко прекалено, но ние помещаваме статията му, защото в нея има и много здрави мисли” (Svoboda 1869: 7).

Същият вестник (Svoboda 1871: 7) и през следващите години помества на страниците си мнения и новости от творчеството на Смайлс. Те се появяват и в редовната рубрика „Воспитание и образование”. Ето какво споделя там възрожденският автор:

Самоил Смаилс в своята прекрасна книга Self - help (самодеятелност) говори: Аз мисля, че не е излишно да ви приведа тука едно изречение, което твърде добре характеризира тевтонското племе: Аз не вярвам в идолите, ни в демоните, говорил един от странните негови представители, вполагам всичкото свое доверие изключително на своята душа и тяло. Древният шлем, на когото е написан търнокоп и девица „или ще найда готови път, или сам ще да го прокопая” е била изражение на тая смела независимост и на тоя практически материализъм, които и до сега отличават ингелизете от другите европейци.

В следващия брой на Каравеловия печатен орган и в същата рубрика продължават размислите на автора по примерите, които дава в книгата си С. Смайлс за човешката воля:

Карл 9 Шведски, продължава С. Смайлс, е много очаквал от твърдата воля, ако би са тя появила даже у детето. И така, когато на неговия малолетни син са случвало да са завземе някое тешко занятие, то кралят му турал ръката си на главата и говорил: Той ще да направи това! Той непременно ще да го направи!.

„Л. К.”, както се подписва под нея Каравелов, добавя и още:

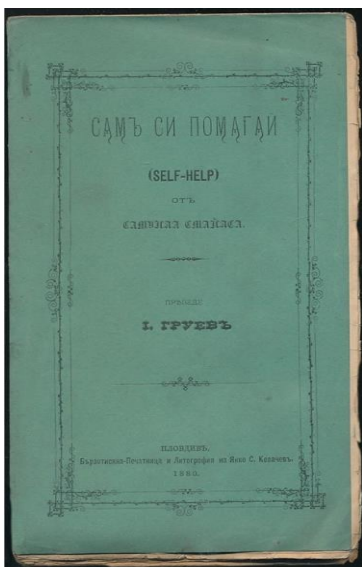
приуката към усърдна и продължителна работа, както и сяка друга приука след известно време прави вече сека една работа сравнително твърде лека. Ние видиме че даже такива хора които имат твърде незначително умствено развитие в които обладават твърде незначителни умствени способности могат да извършат и много ако само тие без почивка обърнат всичките свои сили към определено дело... (Svoboda 1871: 7).

Авторът прави съпричастни българските читатели и с коментари, почерпани от творчеството на вече прочутия в Европа английски писател. Ето още малко редове от рубриката с четива за образованието и възпитанието на в. „Свобода” :

За да докаже фактически, че твърдият характер е най-голямата сила, която възвдига човека и го прави способен на всяко едно велико дело Смайлс описва животоописанията на различни велики личности. Ние пропускаме всичкото това и ограничаваме са само с една личност-а тая личност е бившият президентин на северните американски щати покойният покойният Аврам Линколн. Нека нашите читатели ни простят ако ние извлечеме из книгата на Смайлса всичко щото са отниси за живота на тоя велики човек. Аврам Линколн освободител на толкова милиона черни робе са родил в 1809 г.от сиромаси земеделци...разказва за успеха на Линколн с труд постоянство много четене и самоусвършенстване. Най-вече с трениране на волята. ... И така твърдата воля и силната решимост помогнале Линколну, щото той твърде скоро постигнал своите цели.

Идеи или проблемни теми, свързани със силата на знанието и техническия прогрес, Каравелов черпи от творчеството на Смайлс, което познава вероятно добре. Те са интерпретирани или поставяни и на страниците на списание „Знание”, както и в други публицистични творби. Например, темата за ролята и значението на женското образование е интерес и за двамата писатели.

През 80-те години на XIX век са отпечатани и първите издания на Самуел Смайлс на български език. Това са преводите на двама наши възрожденски учители. Те ползват издания на Смайлс, отпечатани на руски език. Книгата „Self-help” („Сам си помагай”), известна в Русия като „Самопомощ”, е преведена и издадена от Йоаким Груев (Gruev 1880) през 1880 г. (Обр. 2, Обр. 3).

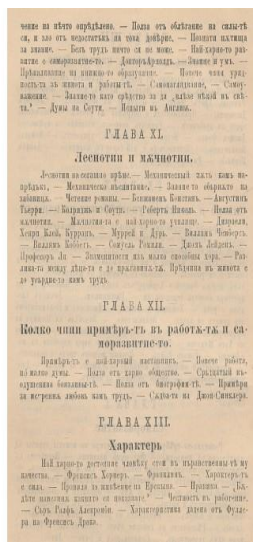
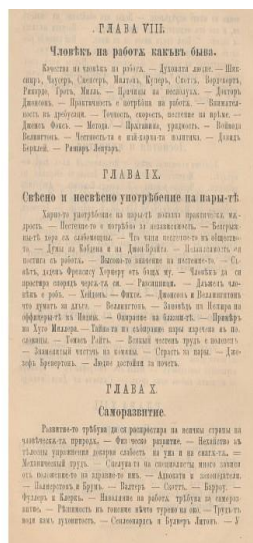

• **Сам си помагай – от Самуела Смайлса (SELF - HELP)**

Преведе И. Груев

Пловдив,
Бързописна печатница и Литография на Янко
С. Ковачев,
1880

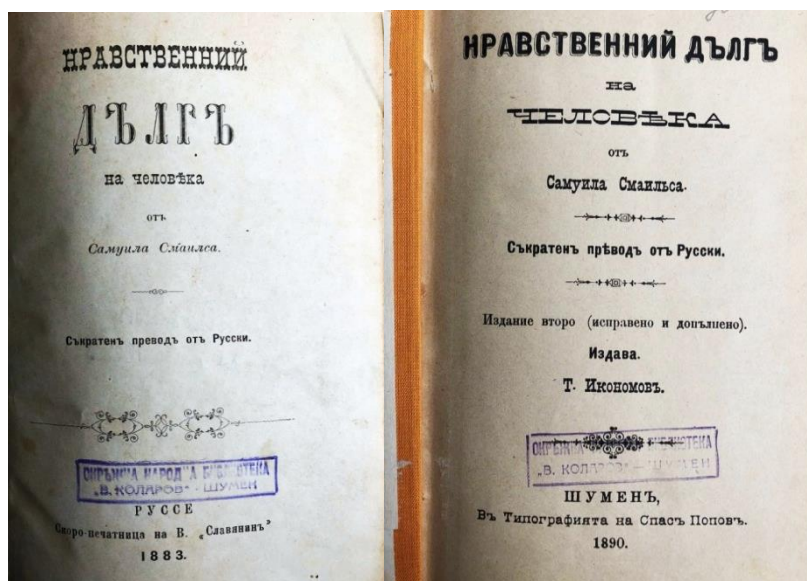
Обр. 2. Заглавна страница на първия превод на книгата на български език „Сам си помагай” на С . Смайлс от Йоаким Груев, Пловдив, 1880 г.

Обр. 3. От съдържанието на „Сам си помагай”, превод на „Self-help” от Йоаким Груев, 1880

А „Duty” („Дълг”) я превежда Тодор Икономов (Икономов 1883). През 1883 г. той я издава със заглавието „Нравственный дълг на човека” и тя бързо набира голяма популярност сред българската читателска аудитория.

Преводачът прави дарения от тази книга на читалищни и училищни библиотеки, раздава я на изявени ученици и тя бързо се изчерпва. Заради голямото ѝ търсене Икономов решава отново да я преиздаде. През 1890 година я представя отново на българските читатели като второ допълнено и преработено издание (Икономов 1890), (Обр. 4, Обр. 5).

Обр. 4, Обр. 5. Заглавните страници на превода на „Duty” („Дълг”) от Т. Икономов – „Нравственный дълг на човека”, първо издание от 1883 г. и второ – от 1890 г.

Кой е Самуел Смайлс и с какво впечатлява той българските възрожденски и следосвобожденски интелектуалци?

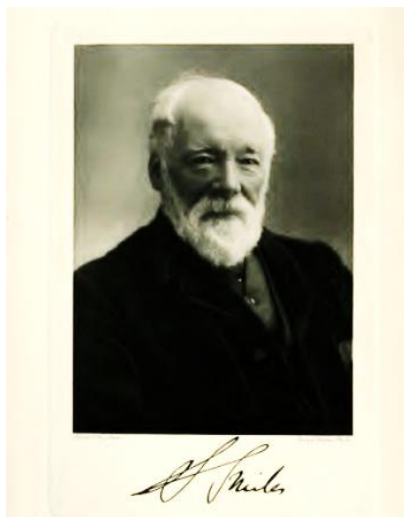
За да вникне един съвременен изследовател е нужно макар и накратко да се запознае с биографията и творческите изяви на хуманитариста.

Samuel Smiles (Самюъл Смайлс) (Обр. 6) е роден на 23 декември 1812 г. в селището Хадингтън, окр. Бъруикшир, обл. Източен Лотиан, Шотландия. Израства в семейството на Джанет и Самюел Смайлс. Доживява до 93 годишна възраст¹. На 16 април 1904 г. умира в Кенсингтън, Лондон и е погребан в гробището Бромптън. Известно е, че малко преди смъртта му е предложено рицарско звание, което той отказва да приеме.

Доктор Самуел Смайлс става най-известен не като талантлив медик, а като шотландски писател и правителствен реформатор. Джордж Бърнард Шоу още в 1889 г. го нарича: „този съвременен Плутарх”.

¹ Източник: Encyclopedia Britanica <<https://www.britanica.com/biography/Samuel-Smiles/>> (status 30.05.2022).

Въпреки че провежда кампания на чартистка платформа, Смайлс става известен с идеята за по-голям обществен напредък чрез нови нагласи в мисленето, вместо нови закони. Основната му работа, „Self-help”, превеждана като „Самопомощ” (1859), насърчава пестеливостта, която трябва да се култивира по-активно от обществото, и твърди, че бедността е причинена до голяма степен от вредни навици. Същевременно атакува материализма и проявите на безотговорност от страна на правителството.

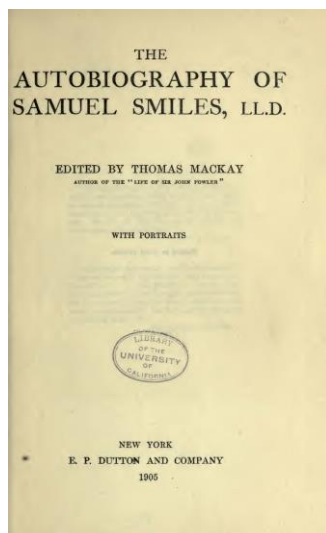

Обр. 6. Фотография с подписа на шотландския писател Самуел Смайлс (1812 - 1904) в „Автобиография” от 1905 г.

Наричана „библията на средновикторианския либерализъм”, „Self-help” оставя трайна следа върху британската политическа мисъл. Разбира се, не само върху нея, предвид рефлексията на вложените идеи, които намират популярност и в други европейски страни.

За устойчивостта на тази идея във времето и в обществената памет говорят и други примери. Век по-късно, през 1962 г. медиите цитират директора на Британския институт по мениджмънт Джон Марш, който казва, че младите мъже, които навлизат в индустрията, се нуждаят от чувство за служба и дълг; те трябва да са „мъже с характер, които знаят как да се държат добре, както и във фази на успех”; те трябва да притежават самодисциплина в мисленето и поведението: „Още трябва да се каже нещо за доктрината за самопомощ на Самюъл Смайлс”.

Шотландският писател разказва подробно за своя живот и обществена дейност в „Автобиография” (Smiles 1905), която е отпечатана година след смъртта му, през 1905 г. (Обр. 7).

CONTENTS	
I. INFANCY AND EDUCATION	1
II. YOUTHFUL ENCOUNTERS	15
III. A STUDENT OF MEDICINE	35
IV. REFORM—THE LUTHER RAID—THE CHOLERA	47
V. RESIDUE IN HADSDON	59
VI. A ROLLING STONE GATHERS NO MOSS	69
VII. RETURNS TO ENGLAND—LONDON, SHEFFIELD	87
VIII. EDITOR OF THE LEEDS TIMES	103
IX. LIFE IN LEEDS	125
X. I LEAVE POLITICAL LIFE	158
XI. END OF RESIDENCE IN LEEDS	178
XII. NEWCASTLE AND THE NEIGHBOURHOOD	195
XIII. SECRETARY OF THE SOUTH-EASTERN RAILWAY	209
XIV. A SUCCESSFUL AUTHOR AT LAST	215
XV. RAILWAY WORK—CLEARING CROSS LINES	247
XVI. LIVES OF THE ENGINEERS, AND OTHER WORKS	264
XVII. THE HEDGECOCKS—TRAVELS IN FRANCE	271
XVIII. THE NORTH FRIAR ISLANDS	293
XIX. CHARACTER—GLEANING—A LONG REST	303
XX. FAVORITE, THE SCOTCH NATURALIST, GEORGE MONRO, ETC.	315
XXI. VISIT TO ITALY	347
XXII. GROWING OLD	351
XXIII. APPRECIATION FROM FOREIGNERS	368
XXIV. TRANSLATIONS—ROYAL—ITALY	375
INDEX	479

Обр. 7. Заглавна страница и съдържание на „Автобиография“ на С. Смайлс, Ню Йорк, 1905.

Още от първа глава – „Детство и образование“, разказът на доктор Смайлс грабва читателя. Много увлекателно авторът описва и времето, в което се ражда и израства, белязано от Наполеоновите войни и от научните открития в Европа и света. В нея пише още, че е едно от единадесетте оцелели деца в семейството, което изповядва презвитерианството. Споделя обаче и своето критично отношение към религиозното възпитание, което получават младите хора тогава. Младият Самуел не се отдава сериозно на духовните и религиозни практики на неговата фамилия. Учи в местно училище, в Хадингтън, което напуска на 14-годишна възраст. Решава да се занимава с медицина и отива да чиракува при д-р Робърт Луинс. Опитът, който придобива младежът, му дава възможност през 1829 г. той да се запише да учи медицина в Единбургския университет. Там той засилва интереса си към политиката и става силен поддръжник на Джоузеф Хюм.

Смайлс продължава обучението си, въпреки семейната загуба на бащата. Подпомаган от своята майка, завършва образованието си през 1832 г. Както отбелязва и по-късно в свои творби и в автобиографията си, нейният пример се оказва за него изключително мотивиращ. Тя продължава да управлява малката семейна фирма с вярата, че „Господ ще осигури всички“. Нейният пример да работи непрестанно, за да издържа себе си и деветте си деца, силно повлиява при формирането на Самуел Смайлс. Още от твърде ранна възраст Самуел развива възгледите си за добронамереност и толерантност към другите.

През 1837 г. започва да пише статии за столичния вестник „Edinburgh Weekly Chronicle“ и за прогресивно-реформисткия „Leeds Times“, провеждайки кампания за парламентарна реформа. През ноември 1838 г. Смайлс е поканен да стане редактор на „Leeds Times – позиция, която той приема и изпълнява до 1842

г.² Изразените в статиите му идеи за радикализъм са породени от практическата апликация на доктрините на утилитарните философи, които му повлияват – Джереми Бентам и Джеймс Мил (Jeremy Bentham, James Mill). Те са представители на така наречения „философски радикализъм“³.

През май 1840 г. Самуел Смайлс става секретар на Асоциацията за парламентарна реформа в Лийдс – организация, която поддържа шестте цели на чартизма: за всеобщо изборително право за всички мъже на възраст над 21 години; равни по големина изборителни райони; гласуване с тайно гласуване и др. (Обр. 8).

Обр. 8. Политикът С. Смайлс – илюстрация в списание „Vanity Fair“, Jan. 14, 1882.

Като редактор на в. „Leeds Times“ той се застъпва за радикални каузи, вариращи от изборителното право на жените до свободната търговия и парламентарната реформа. По това време той изказва мисли за обществото, в което живее, и твърди, че „просто политическа реформа няма да излекува многобройните злини, които сега засягат обществото“.

На 7 декември 1843 г. Самуел се жени за Сара Ан Холмс Диксън в Лийдс. Имат три дъщери и двама сина. През 1845 г. той напуска „Leeds Times“ и става секретар на новосформираната железопътна компания „Leeds & Thrisk“. След девет години той работи за Югоизточната железница. През 1850 г. Смайлс изоставя интереса си към парламента и решава, че самопомощта е най-важната стъпка към обществената реформа. През 1859 г. той публикува книгата си

---

² Източник: Encyclopedia Britannica <<https://www.britanica.com/biography/Samuel-Smiles/>> (status 30.05.2022).

³ Източник: Encyclopedia Britannica <<https://www.britanica.com/biography/Samuel-Smiles/>> (status 30.05.2022).

„Самопомощ” с илюстрации по темите „Характер” и „Поведение”. Днес тази книга продължава да се преиздава във всички страни по света, а идеите на шотландския мотиватор продължават да бъдат актуални и да се интерпретират. Книгата е истински бестселър с актуални послания за осмисляне и от съвременното ни общество.

С. Смайлс пише статии и за известното английско списание „Тримесечник”. В статия за железниците той твърди, че те трябва да бъдат национализирани и пътниците от трета класа трябва да бъдат насърчавани. През 1861 г. публикува статията „Workers Earnings, Savings, and Strikes”. Той твърди, че бедността в много случаи е причинена от обичайната небрежност: „Времената на голям просперитет, в които заплатите са най-високи и мелниците работят на пълен работен ден, не са времена, в които механичните институти и училища процъфтяват, а времена, в които бирниците и продавачите на бира просперират и забогатяват...”.

През 1866 г. Смайлс става президент на Националния институт за осигуряване, но напуска през 1871 г., след като претърпява инвалидизиращ инсулт.

През 1875 г. излиза и книгата му „Скромност”. В нея авторът твърди, че „богатството не представлява никаква претенция за разграничение. Само вулгарните се възхищават на богатството като на богатство”. Верен на принципите за рационализма и прагматичността, той също така изказва мнение, че „Законът за изменение на закона за бедните” от 1834 г. е „един от най-ценните, които са достойни на съвремението”.

В публицистиката си винаги изразява своето критично и аргументирано отношение към несправедливостите в обществото. Дава своята позиция и в критични моменти на епидемии. Ето какво казва той:

Когато избухне тиф или холера, те ни казват, че Никой не е виновен. Този ужасен Никой! За колко трябва да отговаря. Никой не прави повече пакости, отколкото целият свят. Никой не фалшифицира храната ни. Никой не ни трови с лошо питие. Никой не ни доставя мръсна вода. Никой не разпространява треска в задънени улици и непочистени алеи. Никой не оставя градовете неизсушени. Никой не пълни затвори, наказателни заведения и пунктове за затворници. Никой не прави браконieri, крадци и пияници. Никой също няма теория — ужасна теория.

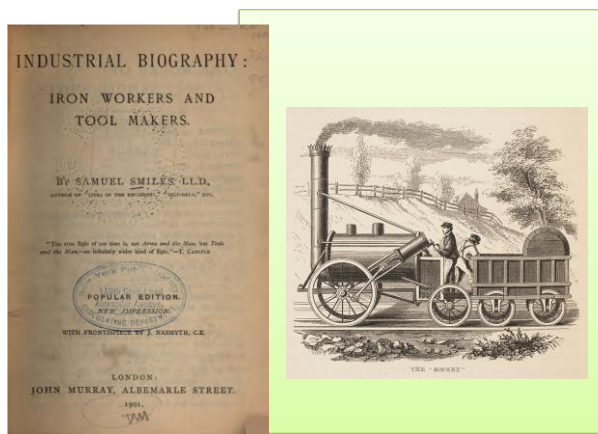
Политическата ерудиция и критичност към несправедливостите в управлението на страната прозират и в епистоларното наследство на С. Смайлс. Когато през 1892 г. Уилям Гладстон се завръща на власт и като министър-председател представя своя Втори ирландски закон за самоуправление, тогава С. Смайлс пише на сина си:

Не се бунтувай. Мълчи, макар че виждам името ти сред агитаторите ... Писмото ти е страшно тревожно ... Гладстон дойде на власт и сме заплашени от гражданска война. Това не може да е резултат от добро държавно поведение. И все пак има либерали, които да аплодират маниака. Уви, уви за либерализма!

С. Смайлс е сред най-плодовитите европейски писатели. Неговото творчество включва произведения, които добиват голяма популярност и радват автора си още приживе. Интересна е историята, свързана с най-големия бестселър на писателя. Новоучреденото издателство „Routledge“ отхвърля публикуването на „Self-Help“ през 1855 г. Двадесет години по-късно С. Смайлс вечеря със собственика на това издателство – Джордж Мъри. На въпроса му: „И кога, д-р Смайлс, ще имаме честта да издадеш една от книгите си?“ Смайлс отговаря, че г-н Рутлидж вече е имал честта да отхвърли „Самопомощ“. Въпреки че Мъри бил готов да публикува, авторът отхвърля това, тъй като не иска книгата да загуби своите анекдоти. През 1859 г. Смайлс самостоятелно я издава, запазвайки авторските права, докато плаща на Джон Мъри десет процента комисионна. Продадени са 20 000 копия в рамките на една година след публикуването ѝ. Към момента на смъртта на му през 1904 г. книгата е продадена в над четвърт милион копия. „Самопомощ“ прави автора си знаменитост. Така той става водещ експерт и гуру за милиони хора по света. Засипан е с предложения за различни обществени каузи, инициативи – да полага основни камъни на обществени сгради, да връчва награди на деца сираци, да изнася речи от трибуни. В тези моменти е споделял, че дългът му не лежи на никаква публична платформа... и го чака в кабинета му с работата му. Методът на самостоятелното, осъзнато самовнушение активно се развива до началото на XX век в рамките на учението за самопомощ. Продължители на С. Смайлс стават Наполеон Хил, Дейл Карнеги.

След „Самопомощ“ излизат „Персонаж“ (1871); „Спестовност“ (1875); „Дежурство“ (1880); „Живот и труд“ (1887) и биографични произведения като „Животът на Джордж Стивънсън“ (1857) „Кратки биографии“ (Бостън, 1860).

Особено полезно и любопитно четиво, основаващо се на възхищението на научно-техническия прогрес на епохата, е и неговият петтомник с общо заглавие „Животът на инженерите“. Първият том – „Ранни инженери“, е последван от „Пристанища, фарове и мостове“, „Парната машина“, „История на пътищата“, „Локомотивът“. Вдъхновен от постиженията на научно-техническата мисъл на човека, писателят издава през 1863 г. и „Индустриална биография“ и „Мъже на изобретенията и индустрията“ (1884) (Обр. 9).

Обр. 9. Заглавна страница на книгата на С. Смайлс „Индустриална биография“ (1901 г.) и графика на парна машина в нея.

Революцията, предизвикана в умовете на хората на неговото време, поражда интереса и теологическите размисли на писателя. Те намират израз в произведенията му „Хугенотите: Техните селища, църкви и индустрии в Англия и Ирландия” (1867) и „Хугенотите във Франция” (1870).

Интересни са и възгледите за образованието, възпитанието на Самуел Смайлс. Всички те носят глобалното послание – за полезността на човека в обществото (Обр.10).

"Деловите хора говорят обикновено, че времето е пари но по-верно е да се каже то е по-ценно от парите. Ако часовете, които губим в бездействие бихме се посветили на саморазвитие, то след няколко години невежата ще бъде образован и полезен член на обществото".

С. Смайлс

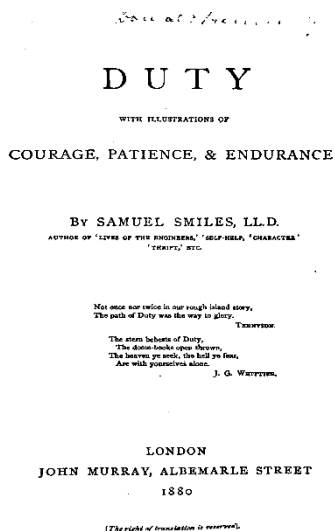
Обр. 10. Заглавна страница на книгата „Характер” на С. Смайлс и карикатура на една от страниците ѝ, осмиваща безделието на човека и прахосничеството на времето

Особено ценни са тези за възпитаване „нравственните обязанности на човека, като член на обществото и гражданин на държавата”, както е написано в Предговора на Т. Икономов в превода на първото издание на книгата на Смайлс „Дълг” (Обр.11) – „Нравствения дълг на човека” (Русе, 1883). Ето още какво споделя преводачът там:

Книгата на Английският писател Самуила Смайлса за дълга като отговаря напълно на насъщната нужда от ръководството към познаване на нашия нравствен дълг, аз си позволявам да предложа във съкратен вид превода на това високо нравствено и многополезно съчинение на всичките мои съотечественици, за които нравственото усъвършенствование е присърдце и които са се убедили, че без правилно разбиране на техния дълг, тяхната полезност за отечеството е съмнителна и даже немислима... От тая книга ний българите имаме таква голема нужда, щото аз никога не се съмнявам, че тя не ще стане настолна книга за всяка къща и не ще се чете във всеко друго време на месеца и на деня (Икономов 1883: 3-4).

Още в Първата глава – „Съвест”, Смайлс пояснява целта на този свой труд:

Същността на истинската цивилизация състои именно във това, че човекът се научава да се покорява във всичко на чувството на дълга...Никой не може да погуби нашата душа, ако ний сами неискаме да я погубим със нашето нерадание към нашия дълг-дълг към Бога, дълг към семейството, дълг към ближния, дълг на господарите към слугите, дълг на слугите към господарите, дълг към съгражданете, дълг към правителството, което от своя страна има важни obligations към гражданете (Икономов 1883:5).

Обр. 11. Заглавна страница на оригиналното произведение на С. Смайлс „DUTY” – „Дълг”, Лондон, 1880 г.

Ето и още от възгледите на Смайлс по Икономов:

Великата цел на възпитанието е да се приучи детето да постъпва и да действа свободно като се опира на повиновението, самообладанието и самоуправлението, т.е. тая свобода да бъде във всичко съгласна със принципа на дълга.

Самоуправлението е конечната и главната цел на възпитанието. Нъ туй качество се развива у човека повечето чрез примера, нежели чрез учението. Уроците на децата трябва да се състоят не толкози във словесните наставления, колкото в добрите примери (Икономов 1883: 21).

В произведението си авторът привежда свои сентенции като: „без труд няма напредък в човеческото благосъстояние” и „Мъчнотиите са най-добра школа за приучаване към нравственна дисциплина”. Но от второто допълнено и преработено издание на Икономов българските читатели имат възможността в началото на всяка глава да прочетат мъдри послания от различни световноизвестни философи, педагози, общественици. Много често Смайлс привежда към тематичните полета на почти всяка от главите сентенции на антични мислители като Аристотел („Щастието се заключава не само в достигането на

целта но и в енергията и старанията, които сме похарчили за тая цел”), Марк Аврелий („който постъпва несправедливо, постъпва и нечестиво, защото разумните същества са създадени да си помагат едно на друго, а не да си правят вред и зло”) и др.

Във втората глава на същото произведение – „Дълга и действието”, Смайлс привежда пример за същността на дълга и това са думите на реформатора Мартин Лютер: „Остави се на Бога и върви си по пътя на дълга. Гледай добре в Неговото Слово и ти вече си изпълнил своето дело”, както и мъдрата еврейска поговорка: „Пътя към дълга на този свят отваря пътя към спасението на другия свят”.

Хуманитаристът реформатор С. Смайлс навсякъде в трудовете си подчертава най-вече вярата си в силата на науката като важен фактор за човешкия напредък. Ето какво пише той: „Самата наука е спечелила своите победи само с помощта на вярата. Ако беше само отричал Нютон никога не щеше да открие законите на вечното движение. Не отричането, а вярата е одушевявала Кеплера, Гершеля и другите велики изследователи в областта на науката”.

Сред педагогическите послания на С. Смайлс особено ярки са тези, които касаят обучението и възпитанието на подрастващите. За него образованието (Trendafilov 2015: 10) е най-важната обществена кауза.

Разсъжденията му за семейството и примера, който то дава на децата си, са сред най-запомнящите се. Ето още избрано от книгата „Дълг”:

Най-доброто училище за дисциплина е семейството;

Разпуснатост в маниерите винаги означава и разпуснатост в принципите; Примера има благотворно и силно влияние. Добрий пример е най-драгоценното нещо, което човек може да даде на ближния си, а да се дава такъв пример е една от най-големите наши длъжности. Примера е поучителен от съвестта;

Младостта е възраст за движение и растение. Тя е пролетта на човеческият живот. Човек навлазя в живота и започва да показва своята личност в най-разнообразни чърти. Ако родителите му са се погрижили за неговото правилно възпитание, а са му дали да разбере човеческото достойнство, въ такъв случай той ще се старае да зачерти техното добро име и да не прави онова, което може да ги накара да се червят заради него.

Още първата глава на произведението въвежда читателя в размисъл за съвестта като разковниче за щастieto на човека, неизменно изпълняващ мисията на дълга към обществото в което живее: „строгите заповеди на дълга са разтворената книга на съдбините – Тя ни показва небето към което се стремим – ада, пред който треперим и всичко това стои в нас самите, в нашата душа” (Trendafilov 2015: 5).

Цяла глава в книгата си Смайлс посвещава на силата на „неподкупните хора” и семейството, което е първият фактор, който може да възпита такива. Затова Глава 4 започва с думите на английския общественик Булвер Литтон: „Бъди сам ягк нравствено, ако искаш да учиш другите человетци на правда. Живей ти сам според правдата, и живота ти ще стане високо и благородно поучение” (Trendafilov 2015: 40). На същата страница са споделени и думите на Уилям Шекспир в подкрепа на идеята на Смайлс за това колко важно е човек да изпълнява така своя граждански дълг, че да запази своето достойнство:

Доброто име на човека е голямо душевно съкровище. Който ми открадне кесията, той краде твърде малко нещо. Той взема златото, което е толкова мое, колкото ще бъде и негово. То е минало през хиляди ръце. Но който краде доброто име на другото, той лишава другия от това, от което сам не може да се обогати, а мене наистина прави беденъ.

Смайлс привежда много поучителни разкази за хора и събития от историята на човечеството. Те са примери за „Съвестта“, „Честността и справедливостта“, „Героизма на добрите дела“ и „Човеколюбието“, изразено в милосърдие.

С особена любов д-р С. Смайлс апелира към „Гуманно обождаване съ животните“, т.е. хуманно отношение към животните. Най-хубавите редове от цялата десета глава, посветена на тази тема, са прекрасни примери за вяност и обич, за уважение и респект към човека и природата.

Авторът споделя много примери от съвременността си или прочетени в книгите. Актуално и днес звучат думите на д-р Смайлс: „с разните животни ние постъпваме твърде жестоко“.

След цяла редица от примери за нехуманно отношение на хората към животните в различни страни на Европа д-р Смайлс споделя:

едвам сега съ се въвели някакви мерки за запазване на животните и птиците във Франция. Благодарение на министерството на просвещението въ французките училища са почнали да внушават на учените любов и състрадание към безсловесните животни и вече до петстотинъ момченски дружества съ се съставили съ целъ да дават покровителство на животните. До сега много пари и време са се хабили за научаване на децата на много безполезни неща, нъ нищо несе е давало за външаване на полезното човеколюбие. Учим ги на разни книги, които не могат и ги направят подобри, нъ за кротостъ, за любовъ, за вежливост нито им поминуват. Главата на децата се развива, а сърдцето си остава неизменно. Природата на младите се развали, защото нема такива учители, които с примера си могли биха да пробудят въ ученика добрите чувства и способности (Trendafilov 2015: 113).

Избраната тема на размислите на автора е поставена с цел човекът да възпитава своите деца в хуманност към животните още от най-ранна възраст: „Хората се научават да бъдат жестоки към животните, още от малки, те стават таквизи по причини на онези телесни наказания, които сами са получили от родителите и учителите си, таквизи момчета намират голямо удоволствие да причинят болки и неприятности на по слабите от себе си“.

За удивителните качества на животните Смайлс привежда много примери, но най-трогателното, което привежда, е взето от съвременната му научна литература:

при раскопаването на Геркуланом се намерил скелета на едно куче, раскращено над едно момче около 12 години. Види се туй верно куче е искало да запази момчето от задушаване или изгаряне. И кучето и момчето загинали в лавата и авторът добавя че кучето не един път се е жертвало за спасението на господаря си (Trendafilov 2015: 117-119).

А сред най-хубавите определения за книгите (Trendafilov 2015: 126-127) д-р Смайлс споделя следните:

Книгите притежават способността да са безсмъртни. Те са най-дълговечните плодове на човешката деятелност.

Хубавата книга, както и лошава, живее много повече от съчинителя.

Книгата е жив глас, който вечно лети по лицето на земята.

В заключение би могло да се обобщи, че актуалното звучене на творчеството на д-р Самуел Смайлс е повод то да бъде още популяризирано у нас. Забелязано като новаторско още от нашите възрожденци, то буди интерес с посланията си и днес. Още повече, че приносите на автора като виден обществен реформатор и радетел за развитие на хуманитарните и технически науки са признати в целия свят. Неговото творчество, издигнало в култ човека и неговия прогрес, продължава да се популяризира и преиздава от най-големите издателства.

ЛИТЕРАТУРА

- Britanica:** Encyclopediya Britanica < <https://www.britanica.com/biography/Samuel-Smiles/>> (status 30.05.2022).
- Gruev 1880:** Gruev, Y. Sam si pomagay – ot Samuela Smaylsa (SELF - HELP). Prevede I. Gruev. Plovdiv: Barzopisna pechatnitsa i Litografiya na Yanko S. Kovachev [Груев, Й. Сам си помагай – от Самуела Смайлса (SELF - HELP). Преведе И. Груев. Пловдив: Бързописна печатница и Литография на Янко С. Ковачев].
- Ikonomov 1883:** Ikonomov, T. Nравstvenniy dalga na cheloveka. Ot Samuila Smaylsa. Sakraten prevod ot Russki. Sakraten prevoda ot Russki. Russe: Skoro-pechatnitsa na V. „Slavyanin” [Икономов, Т. Нравственний дълг на човека. От Самуила Смайлса. Съкратен превод от Русски. Съкратен превод от Русски. Руссе: Скоропечатница на В. „Славянинъ”].
- Ikonomov 1890:** Ikonomov, T. Nравstvenniy dalga na cheloveka. Ot Samuila Smaylsa. Sakraten prevod ot Russki. Izdanie vtoro (ispraveno i dopalнено). Izdava T. Ikonomov, va Tipografiyata na Spasa Popova, Shumen, 146 s. [Икономов, Т. Нравственний дълг на човека. От Самуила Смайлса. Съкратен превод от Русски. Издание второ (исправено и допълнено). Издава Т. Икономов, в Типографията на Спась Поповъ, Шумен, 146 с.].
- Smiles, S.** The Autobiography of Samuel Smiles, LL.D., Edited by Thomas Macay. With portraits, New York, E. P. Button and Company, 1905.
- Svoboda 1869:** v. „Svoboda”, god. I, broy 5, Bukuresht, 3 dekemvri [в. „Свобода”, год II, брой 5, Букурещ, 3 декември].
- Svoboda 1871:** v. „Svoboda”, god II, broy 7, Bukuresht, 13 fevruari [в. „Свобода”, год II, брой 7, 13 февруари].
- Svoboda 1871:** v. „Svoboda”, god II, broy 9, 27 fevruari [в. „Свобода”, год II, брой 9, 27 февруари].
- Trendafilov 2015:** Trendafilov, V. The Origins of *Self-Help*: Samuel Smiles and the Formative Influences on an Ex-Seminal Work. The Victorian. Affiliation: Sofia University, Sofia, Bulgaria, Section: Department of English and American Studies, Date of Publication: January 2015, Issue: 3.1.

РОЛЯТА НА ГРАД ШУМЕН В ПОЛИТИЧЕСКИЯ ЖИВОТ НА БЪЛГАРИЯ ПРЕЗ ПЪРВОТО ДЕСЕТИЛИТИЕ СЛЕД ОСВОБОЖДЕНИЕТО (1878 Г.)

Бисер Георгиев

THE ROLE OF THE CITY OF SHUMEN IN THE POLITICAL LIFE OF
BULGARIA IN THE FIRST DECADE AFTER THE LIBERATION (1878)

Biser Georgiev

***Abstract:** This article traces the role of the city of Shumen and its region in the political life of Bulgaria from the Liberation (1878) to the rule of St. Stambolov (1887). The analysis is based on information about the formation of regional political forces and their influence on public life. In addition, the influence of the central government on the political views of the people of Shumen and the administrative status of the city are discussed. The article also focuses on the importance of the army and the political press in the formation of public attitudes.*

***Key words:** Shumen, political relations, parties, public life*

<https://doi.org/10.46687/DSDV7061>

Политическият живот в Шумен нееднократно е изследван частично (Georgiev 2021: 139-158; Georgiev 2019: 339-388; Ignatovski 2005: 17, 20, 47, 49, 51 и др.; Georgiev, Ignatovski, Minkov, Topalilov, Paraskevov, Todorov 2019: 275-342, 380-440, 529-602; Shepot v korenite 2004: 92; Haralanova, Rumenov 2002: 16, 20-21, 70 и др.), но до настоящия момент липсва сериозен исторически анализ за влиянието на града и прилежащия му регион върху държавния политически механизъм през първото десетилетие след Освобождението (1878 г.), както и за ролята на централната власт за промените на политическите възгледи на шуменци. Тази празнота се опитва да запълни настоящият труд. Той е изграден върху основата на новоизвлечен архивен изворов материал, сведения от местната политическа преса и постиженията на други историци, цитирани в контекста.

* * *

Наличието на огромен турски гарнизон забавя до 18 юли 1878 г. освобождаването на Шуменския регион (Dzhumaliev 1976: 238-247; Penkov 1960: 115-133; Dimov 2013). До това време в повечето български селища от месеци са сформирани общински съвети, а видни общественици като М. Дринов, Т. Бурмов и Др. Цанков са губернатори или вицегубернатори и се подготвят за бъдещи министри (Goranov, Petrov, Sazdov 1982: 123-146).

След установяването на руската армия в града новоназначеният окръжен началник на Шуменски окръг кап. Недзведски (TDDA – Shumen, f. 33k, op. 3, a. e. 196, l. 1) сформира нова общинска администрация. Първите управляващи не са политически фигури, а бивши опълченци и видни граждани (Georgiev, Ignatovski, Minkov, Topalilov, Paraskevov, Todorov 2019: 275-276 и цит. лит.; вж. и TDDA – Shumen, f. 33k, op. 3, a. e. 27, l. 1; Kozmenko 1982: 137 и сл.). Политическият елемент в администрацията се появява едва след официалното административно разделяне на Княжеството, на 26 юни 1880 г., с Указ на княз Александър I.